

Joó Mária

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Szexről és evolúcióról – magyarul, sikeresen (Szendi Gábor és a Nő)

Írásomban Szendi Gábor álságos nópártiságát leplezem le, aki a nőben az evolúció motorját, végső okát és célját ünnepli és a férfiakban pedig a kiveszőben lévő gyengébb nemet félti, amely csak az alapnem, a nő lebutított verziója lenne. Eme állítások mögé az evolúciós pszichológia, szociobiológia látszólag tudományos háttérét állítja oda, húsz oldalnyi hivatkozással. A szex evolúciós magyarázata szerint a nemek különböző viselkedése a természetes kiválasztás eredménye, ezek maradtak fenn, mert ezek bizonyultak a sikeresnek: azaz a férfiak poligám, a nők monogám hajlama, a hagyományos családi munkamegosztás, stb. Mindezt – állítólag - a gének önreprodukáló törekvése, az agyi struktúrák szabályozzák, mintegy akaratunk ellenére. Ezért nem tud ellenállni a férfi fiatal és gömbölyű formákkal rendelkező nőnek, mert ezek a formák a termékenység jelei, génjei továbbadásának biztosítékai. Ez az elmélet tudományosan nem bizonyítható, de nagyon népszerű. Tudományos szintjét máshol elemzem, itt Szendi Gábor kijelentéseinek áltudományos manipulációit leplezem le, melyek akár gyűlöletet kelthetnek a nem-tradicionális nemi viselkedést tanúsító nők (feministák, szinglik stb.) iránt, miközben féltik is a gyenge férfit az erős, hatalmas tradicionális Nőtől, akit egyébként csodálnak!?

Ma az egyik legnépszerűbb 'magyarázatot' a tradicionális nemi viselkedés feltételezett biológiai okairól a szociobiológia, evolúciós pszichológia és a velük szövetséges kognitív tudományok adják: a nemek különbségeit a természetes kiválasztás eredményének láttatják. Így szükségszerűnek és alapjában véve a palaeolitikumtól változatlanok tételeznek sok mindent: a férfiak poligám, a nők monogám viselkedésétől a családi munkamegosztáson át az agyi struktúrák nemi különbségeiig. Ez az elmélet a gének önreprodukáló törekvését láttatja a férfiak fiatal és gömbölyű formákkal rendelkező nőket preferáló ízlésében (ti. a termékenység jelét). E felfogás két szintjét elemeztem: a tudományosat Bereczkei Tamás műveiben (máshol), itt pedig az (ál)tudomány-népszerűsítését Szendi Gábor sikerkönyveiben. Ez utóbbiak egyrészt tudománytalanok, másrészt manipulatívák, gyűlöletkeltésre alkalmasak a nem-tradicionális nemi viselkedést tanúsító nők (feministák, szinglik stb.) iránt.

Az utóbbi évtizedekben az emberi viselkedés, szexualitás, gondolkodás biológiai, evolucionista magyarázatai (vagyis az evolúciós pszichológia emberképe) uralkodni látszanak a tudományok világában, még inkább a tudománynépszerűsítésben, nem beszélve a médiáról, ahol garantáltan címdoldalra kerül a férfi hűtlenség avagy a női hűség, a poligámia vagy a monogámia 'okának' vagyis evolúciósan szükségszerű voltának feltárása. Így van ez Amerikában (ld. Wright) és nálunk is. Ilyen témájú bestsellerek járják körbe a világot, és szinte nemzetközi egyetértés uralkodik a férfiak és nők alapvetően különböző voltáról (másként gondolkodnak, beszélnek, a szex is mást jelent nekik, stb.). Annyira mások, mintha más bolygóról származnának: Mars és Vénusz mai életének problémáit John Gray művei alapján magyarázzák szerte a világon. Nagyon kevés az ettől eltérő nézeteket képviselő tudományos vagy populáris szerző – a feminista elméleteket kivéve, melyek sajnos marginális pozícióban maradnak.

Ezért is különösen becsülendő a nyelvész Deborah Cameron 2007-ben megjelent kötete, a *The Myth of Mars and Venus. Do Men Really Speak Different Languages?*, amely vállalta John Gray népszerű mitikus magyarázatainak kritikáját. Érdeemes lenne magyarul is kiadni! Ugyanis magyarul csak egy népszerűen megírt könyv hozzáférhető, mely női szemszögből segít eligazodni az újabb biológiai tudományokban: Natalie Angier *A nő intim földrajza* eredetileg 1999-ben kiadott művének fordítása 2001-ben jelent meg. Beauvoir klasszikus könyvében a biológiai tudományok filozófiai kritikája ma is érvényes (Beauvoir 1971, 57-59), de az általa kritikusan elemzett biológiai tudás fölött eljárt az idő. Angier műve az ezredforduló biológiai tudományát magas szinten népszerűsítő és egyben feminista könyve nálunk szinte semmi figyelmet nem kapott. Ennek több oka van, talán az is közrejátszott az érdektelenségben, hogy a cím és a borító alapján afféle kamaszoknak szánt szexuális felvilágosító könyvnek látszott. A magyarországi sikertelenségnek a borító félrevezető voltánál is lényegesebb ok lehetett az, hogy a mű homlokegyenest ellentmond a fent jelzett közfelfogásnak. A hangnem a magyar tudományos népszerűsítésben szokatlan, hisz a szerző gyakran ad hangot érzelmeinek, lelkesedik a női test (pl. petesejt) biológiai csodái ismertetése közben, viccelődik is. Míg az USA-ban Pulitzer-díjjal ismerték el Angier munkáját és nagy sikert aratott Európa számos olyan országában is, ahol a feminista hangnem, nézetek szalonképesek, nem így történt ez nálunk. Angier könyve tartalmaz egy informatív kritikai elemzést az „Evolúciós pszichológia, analízisbe veled” című fejezetben, mely szerint „a páciens” tudattalan szexizmusban szenved. Itt olvashatunk többek között E.O. Wilson, David Buss és feminista kritikusaik P. Gowaty, B. Smuts és mások műveiről – igen olvasmányosan. Szendi olvasói számára inkább őt kellene ajánlani!

Kritikai vizsgálódásaim előterébe magyar szerzőket állítottam, a nemzetközi tudományos és népszerűsítő művekre csak röviden térek ki vagy éppen csak utalok. Az elmélet tudományos szintjét Bereczkei Tamás művein (Bereczkei 1991, 1998, 2003) keresztül máshol részletesen elemzem¹, itt csak összefoglalom főbb állításaimat és az (ál)tudomány-népszerűsítés szintjére koncentrálok, a bestseller-író Szendi Gábor két műve alapján (Szendi 2008, 2012). A párkapcsolatok, a szexualitás evolúciós pszichológiai magyarázatának tudományos cáfolatával, kritikai elemzésével még magyar fordításban is alig találkozhatunk, és csak 2-3 magyar elemzésről tudok.² (Ennek feltételezett okairól később írok.) A bestsellerek kritikájával pedig alig foglalkozik valaki is komolyan, pedig szükség lenne rá, hiszen sok olvasójuk van, erősen befolyásolják, ill. legitimálják a közfelfogást, amely nálunk a nemek tekintetében erősen konzervatív (— ahogy azt számos újabb szociológiai felmérés mutatja). Az uralkodó felfogással szembeszállni reménytelennek tűnhet, talán ez magyarázza azt a számomra meglepő rezignáltságot, melyet a társadalomtudomány egyes kiváló művelői tanúsítottak: Somlai Péter és Sárkány Mihály a posztmodern tudományosság okán csak konstatálták a biológiai determinizmus népszerűségét, igaz, nem örömmel.³ Magam filozófusként és nőként a szigorú tudományos-kritikai attitűdöt szeretném képviselni: elutasítom a tradicionális társadalmi nemi szerepek biológiai igazolását, mint tudománytalan érvelést, mivel ezeknek jórészt társadalmi okai vannak és csak igen közvetetten kapcsolódnak biológiai adottságokhoz. Szigorúan tudományos értelemben nem bizonyítható, hogy a ma szokásos nemi viselkedés evolúciósan szükségszerű, a természetes kiválasztás és adaptáció terméke. (Erről később bővebben írok). Már csak azért sem, mert az emberi szexualitás változatos és változékony, a reprodukció csak egyik lehetséges és nem szükségszerű célja (sok más szerepe, jelentése van). Másrészt morális-politikai kötelességemnek

¹ Előadtam Ludassy Mária 70. születésnapjára rendezett konferencián 2014. jan. 14-én, valószínűleg a konferencia írásait tartalmazó kötetben fog megjelenni.

² Csak nemrég szereztem tudomást, Lakatoson kívül, a pszichológus Vajda Zsuzsanna írásáról, aki a gyermekvállalás okairól gondolkodva kritizálja a fenti nézeteket. „Legyenek gyerekeink?” in: *A társas szociológus. Tanulmányok Somlai Péter 70. születésnapjára*. Szerk. Aczél Ágnes et al. Budapest: ELTE TTK, Eötvös Kiadó, 2011. Egy harmadik, Bereczkei evolúciós szemléletét kritizáló szerző Szakadát István, aki *Az erőny természetéről* (Bereczkei 2009) írt recenziójában tér ki erre. (Hozzám hasonlóan észleli az ambivalenciát Bereczkei deklarált elvei és ennek ellentmondó 'elszólásai' között). in: *Bukasz* 2009, 21/3

³ „A kortárs biológusok közül sokan írnak erkölcsről és érzelmekről, szerelemről és párválasztásról, normákról, devianciákról, hatalomról. A posztmodern korszellem pedig elfogadja a biológia illetékességét társadalom-, és kultúraelméleti kérdésekben. Ez is fontos tünete a mai kultúrának, a társadalom és a kultúra jelenlegi állapotának.” Somlai, Sárkány. „A haladástól a kontingenciáig.” *Szociológiai Szemle* 2003, megjelent kötetben is Somlai szerk. *Az evolúció elméleti és metaforái a társadalomtudományban*. Budapest: Napvilág, 2004.

érzem a rejtett diszkrimináció, manipuláció leleplezését, mely az áltudományos bestsellerek világában gyakoribb vagy könnyen leleplezhető, de előfordul a magas tudományban is, mely korántsem mentes a hatalmi-politikai szándékoktól, személyes elfogultságoktól – jöllehet ezek csak nehezebben érhetőek tetten.

A nemzetközi tudományos diskurzusokban a szociobiológiai (továbbiakban SZB), evolúciós (EP) szemlélet ugyan dominál, sok művel képviselteti magát, de azért szinte indulásától jelen van a vele szemben kritikus szemlélet is, melyre támaszkodtam a magyar diskurzusok elemzésében. Nálunk a társadalomtudományi kritika nevében Lakatos László 2008-as kiváló tanulmányával felvette a harcot ezekkel a népszerű magyarázatokkal: kertelés nélkül biológiai imperializmusnak nevezte gátlástalan tudományos térhódításukat. Messzemenően egyetérték vele. Lakatos azonban nem tematizálta elméletileg a nemek kérdését, csak konkrét megközelítéssel élt: egyik kritikusan elemzett példája a Playboy híres csípő/derék arány evolúciós magyarázata (Lakatos 184-187). A másik hírhedt példa az IQ-vitában a feketék alacsonyabb szintje az ún. harang görbe, mely méltán keltett nagy felháborodást, hiszen egy rasszista előítéletet igazolt. Jelen írásban a nemek szempontját emelem ki.

Az inkriminált nézetek

Mielőtt a kritikával foglalkoznánk, talán nem fölösleges a SZB, EP elméleteiben elterjedt nézetekből konkrétan megnevezni néhányat, melyek szerint a két nem különböző viselkedését az evolúció törvényei, a természetes kiválasztódás hozta létre, génjeink okozzák és örököltik át, tehát értelmetlen és fölösleges megváltoztatásukra törekedni!

- A férfiakra poligám, míg a nőkre monogám szexuális viselkedés jellemző, mert génjeik továbbörökítésében ezek a szexuális stratégiák bizonyultak sikeresnek.
- Ez a szülői befektetés/ráfordítás különbségét is megmagyarázza: a férfi részéről kisebb és nagy számú befektetés (spermium) sok partnerrel, a nő részéről korlátozott számú, nagy befektetés (petesejt) jóval kevesebb partnerrel, megfontoltan.
- A férfiak sok szexet akarnak (és sok partnert), aktívabbak, míg a nők válogatnak, vonakodnak (kevés partner), 'szemérmesek' és nem szexet, hanem biztonságot, stabilitást keresnek (szexuálisan passzívok).
- Az egyed számára génjei sikeres továbbörökítésének jelzője a másik nemnél: a férfiak számára a nő fiatalsága, formái gömbölyűsége

(termékenységre utal), míg a nők a sikeres, erős férfit keresik, aki mellett maguk és utódaik biztonsága garantált (erre utaló jelek: magasság, izom? vagyon? társadalmi pozíció?).

- Női agy és férfi agy különbsége is szintén evolúciósan magyarázhatóak: pl. férfiaknál a térorientációért felelős agyterület, nőknél a beszédkészségért (verbalizáció) felelős fejlettebb.
- A nemi munkamegosztás is adaptív az eredeti környezetben: a férfi vadászott, a nő gyűjtögetett, földet művelt (ház körüli tevékenységet végzett, gyermeket szült-nevelt).
- A csoport fennmaradása, majd a kultúra létrehozása a vadászatnak/húsevésnek, a vállalkozó szellemnek, vagyis a férfiaknak köszönhető.
- Az általános viselkedésbeli nemi különbségek is evolúciós eredetűek: egymással versengő, dominanciára törekvő, autonóm férfiegyedek vs. együttműködő, békés, gondoskodó és férfiatól függő (gyámoltalan) nők.
- Mindez a viselkedésbeli különbség az igen korai időkben, az eredeti környezetben alakult ki (paleolitikumban? vagy néhány tízezer éve?), alapjában nem változik, (mélystruktúra, ösztönök, gének, hormonok), a történelmi-társadalmi változások csak felszínesek. (Szlogen formában: Modern koponyánkban kőkorszaki/neandervölgyi agy rejlik!)

A nemzetközi kritikai diskurzusok áttekintése

A nemzetközi tudományban már a SZB indulása utáni években megjelentek vehemens kritikák is, a kritikusok között voltak és vannak természettudósok (pl. a paleontológus Stephen Jay Gould,⁴ R. C. Lewontin, az agykutató Stephen Rose), társadalomtudósok, filozófusok (Mary Midgley, Paul Ricoeur). A legnagyobb figyelmet a híres Gould-Dennett-Dawkins vita kapta.⁵ Ezért is hagyom ki, ill. azért, mert az EP elmefilozófiai, kognitív tudományi kapcsolatait mellőzöm. A szociobiológiai vitáról magyarul sajnos csak egy nem igazán színvonalas ismertetést olvashatunk J. Friedlaendertől, mely érdekes módon egy antropológiai válogatásban található. Ugyanitt találjuk E. O. Wilson az új tudományt beharangozó 1974-ös könyvéből *A gén moralitása* című részletet (Biczó). Pléh Csaba jó áttekintés ad az EP

⁴ Magyarul nézeteit olvashatjuk *A panda hüvelykujja* és *Az elmécskélte ember* című kötetekben. (Ld. főleg ez utóbbi „Biológia és emberi természet” című fejezete, 318-327). Filozófus ellenfele, Daniel Dennett gyakran vitatkozik vele *Darwin veszélyes ideája* című könyvében, vitájuk nagy nemzetközi figyelmet kapott.

⁵ A vita Dawkins és Gould között is folyt. Ld. Kim Sterelny. *Dawkins vs. Gould. The Survival of the Fittest.* (expanded version) Thriplow: Icon, 2007.

különböző (radikális és hajlékony) irányzatairól és nem titkolja preferenciáját (Pléh 2011, 161-166). Könyvtárnyi a téma szakirodalma, az ezredfordulótól még egy külön folyóirat is alakult *Psychology, Evolution and Gender* címen, majd *Sexualities Evolution and Gender* címen folytatódott (a Taylor & Francis Online Journal Library-ben hozzáférhető).

a. feminism and science

Természetesen a feminista kritika már a kezdetektől erőteljesen képviseltette magát, itt ezt veszem vázlatosan számba. A kilencvenes évek második felére már tekintélyes mennyiségű szakirodalom halmozódott fel, melyet kiváló gyűjteményes kötetek reprezentálnak. Ezek közül kettőt emelek ki. Mára már alapműnek számít az *Oxford Readers in Feminism* sorozatban megjelent kötet (Helen Longino, Evelyn Fox-Keller), melyben a szerzők többsége már korábban önálló köteteket publikált, mint a két szerkesztőn kívül Donna Haraway, Londa Schiebinger, Emily Martin vagy Sandra Harding.⁶ Magam a kötet szerzői között nem szereplő Ruth Bleier elemzéséből idézném a megsemmisítő konklúziót: a SZB-t⁷ alapvető fogalmi és módszertani hibák jellemzik, megalapozatlan feltevések, hibás érvelés, hiányzó definíciók („bad science”), antropocentrikus nyelvhasználat ill. ethno- és androcentrikus szemlélet (Bleier 1997,46). Ennek az erős konklúciónak demonstrálására – mellyel egyetértek, mivel magyar művek vizsgálatával magam is hasonlóra jutottam – egy könnyen belátható, konkrét példát hozok fel, mely a „rossz tudomány” minősítés megalapozottságát mutatja. Ez a SZB/EP egyik legfontosabb fogalmának, az ún. adaptációs (eredeti) környezetnek a tézise, mely nem világosan körvonalazott, és mint állítás igazolhatatlan. Az eredeti környezet az lenne, amelyben azok a bizonyos szexuális stratégiák adaptívak voltak, ezek bizonyultak sikeresnek, ezért ezek választódtak ki a többi viselkedés közül és maradtak fenn máig. Ezzel a hipotézissel csak két alapvető probléma van. 1. Időben mikorra teszik ezt az eredeti környezetet? A paleolitikumra, néhány százezer vagy csak néhány tízezer évvel ezelőtre? Nagy időkülönbségről van szó! 2. A korai környezet és az akkori emberi viselkedés viszonyára nincsenek adataink, ill. nagyon gyérek, a nemek munkamegosztásáról semmit nem mondanak, tehát teljesen alaptalan az utóbbi évezredekben ismert nemi szerepek, viselkedés visszavetítése a természetes környezetbe. A módszer/érvelés hibás (*retrospective fallacy*), bár a

⁶ Haraway 3 írása (1994, 2000, 2005) olvasható magyarul. Témánkhoz releváns Haraway 1994, valamint L. Schiebinger egy írása: *Nők és a tudomány az újkorban* In: 2000 1999. júl. A szám címlapján „A nőstény passzív, szemét lesüti” címen szerepel!

⁷ Wilson, Barash, Dawkins műveit elemezte, velük szemben Lewontin, Midgley, Hardy, Hubbard műveire is hivatkozva. *Sociobiology, Biological Determinism and Human Behavior* című írásában (Bleier 1999, 15-49)

hétköznapi gondolkodás gyakran esik bele ebbe a csapdába, amikor a számunkra megszokott, ismerős formákat természetesnek találva visszavetítjük azokat a múltba, feltételezve, hogy mindig is így voltak. Régen az ilyen típusú gondolkodást *interpretatio romana*-nak hívták, újabban 'az antropológus csapdája'-ként is ismert. Paul Ricoeur filozófus és az agykutató Jean-Pierre Changeux párbeszéde a természetről és a szabályokról igen tanulságos ehhez a problémához, ill. gondolkodási formához is: Ricoeur úgy írja le ezt a visszakeresési logikát, hogy azt keressük az evolúcióban, amit mint erkölcsi viselkedést fogalmaztunk meg, tehát az időben visszafelé haladunk, hogy aztán ezt a vonalat, mint a felmenő származás vonalát kövessük (Changeux-Ricoeur 201).

A feminizmus és a biológiai tudományok viszonyának árnyaltabb képéhez hozzátartozik, hogy vannak feminista evolucionisták, sőt akad feminista, aki szociobiológusnak tekinti magát (több irányzat létezik). Az evolúciós elméletekről pontosabb képet az 1997-es P. Adair Gowaty szerkesztette kötet ad (különösen Tang-Martinez írása benne). Gowaty saját tanulmányában a kritikai érvelés mellett egy jobb magyarázó elméletet is körvonalaz, mely a nemi kiválasztásra, a változó reprodukzív viselkedésre egy dialektikus értelmezést kínál (Gowaty 351-385).

b. sex-gender

Azért nem tartom szükségesnek az SZB/EP feletti kritikák általános-elvi összefoglalását, mert az ellenérvek a sex/gender megkülönböztetés kapcsán már ismertek; az evolúcióra, természetes kiválasztódásra, mint okra való hivatkozás csak a biológiai determinizmus egy másik formája. A biológiai determinizmusról két magyarra fordított írás is áll rendelkezésünkre: Sandra Bem Lipsic „Biológiai esszencializmus” című írása és Johannes Kelleré a pszichológiai esszencializmus és a gének kapcsolatáról (Vajda, Kende, 147-235). A sex-gender megkülönböztetés és a test fogalma kapcsán a nemről a feminista elméletekben, a gender studies-ban évtizedes viták folynak, karakteres nézetek állnak szemben vagy egymás mellett, választást kínálva.

c. nature-culture/nurture

A vita még általánosabb szinten az emberi természetről folyik. A görögöktől kezdve foglalkoztatja a filozófiát, hogy a nők és férfiak természete azonos vagy különböző, a nevelés vagy a természet (születés) határozza-e meg. Az utóbbi 100-150 évben külön tudományként önállósodott az antropológia, annak több alfaja is létrejött (történeti, kulturális, társadalmi), több tudományhoz is kapcsolódott (etológia, ökológia, evolúciós elméletek stb.). A filozófiai antropológiának és a többi antropológiának a nemek azonosságáé és különbsége ugyan csak egyik, de kitüntetett témája. Alapvető jelentőségét

a 20. századi filozófia, a fenomenológia a test fogalmán keresztül mutatta meg (ld. Merleau-Ponty), hiszen a nem az emberi létezés egészét áthatja. A természet vagy/és kultúra szerepe, meghatározó volta a tét: nőnek/férfinak születünk vagy azzá válunk? Simone de Beauvoir provokatív állítása szerint nem születünk, hanem fokozatosan válunk azzá, amit férfinak és nőnek lenni jelent.⁸ A nem fogalmát egy adott kor történeti és társadalmi technikai, kulturális körülményei szabják meg, persze bizonyos testi adottságokhoz kapcsolva ezeket a jelentéseket (kauzálisan vagy lazábban, dialektikusan vagy performatívan, stb.) A társadalom-, és természettudományok művelői egyaránt hajlanak inkább saját területük hatását hangsúlyozni, bár mindkét oldal józanabb és szerényebb tudósai korlátozzák saját kutatásaik/tudományuk érvényességi körét arra a területre, amelyről megbízható tudással rendelkeznek. A SZB/EP nem ilyen szerény tudomány, indulásakor ezt nyíltan deklarálta is. Azóta óvatosabb lett és egyben népszerűbb is, de nem adta fel imperialista törekvéseit, csak látszat engedményeket tett, elvi deklarációkat, de komolyabb odafigyeléssel, szoros olvasatokkal elárulja magát (ezt értem tetten Bereczkei egyes írásaival).

Igen érdekes a darwini gondolat megjelenése Elizabeth Grosz utóbbi könyveiben (Grosz 2004, 2011), aki az anyag, a materialitás új, feminista fogalmát keresve jut el Darwinhoz és Bergsonhoz, a fenomenológia, a test és Deleuze tanulmányozása után, de erre nem térhetek ki.

Magyar diskurzusok: tudományok, hatalmi stratégiák, bestsellerek

a. Az evolúciós pszichológiai magyarázat (1) társadalomtudományi és (2) filozófiai kritikájának összefoglalása

(1) Az evolúciós pszichológia szempontjából fő állításom az, hogy annak magyar képviselője, Bereczkei Tamás,⁹ az évtizedek óta joggal kritizált

⁸ Bereczkei erre a nézetre utal, mint a szélsőséges társadalmi magyarázat (konstrukcionizmus) képviselőjére – helytelenül! (Bereczkei 1991, 72) A későbbi sex-gender distinkció egyes értelmezései ugyan hivatkoznak Beauvoir ezen mondatára, de néha félremagyarázzák azt. ld. Toril Moi: *What is a Woman?* Oxford University Press 1999, 59-79

⁹ Bár nem akarom egy kalap alá venni mindhárom szerzőt, mindegyik külön elemzést érdemel. Csányi Vilmosról tavaly megjelent egy filozófiai, kritikai elemzés Paksi Dánieltől (in: Paksi Dániel és Kertész Gergely, szerk. *Emergens evolúció*. Budapest: L'Harmattan, 2012). A Bereczkeiről recenziót író szerzők alig fogalmaznak meg kritikát (kivéve Szakadát Istvánt ld. fenti jegyzet) Pléh Csaba ide tartozó írásai inkább a kognitív tudományokra helyezik a hangsúlyt, az elmefilozófiára. Újabban árnyaltabb, kritikus nézeteket is olvashatunk tőle (Pléh 2011). Közös vonásuk, hogy mindhármuknak ismeretlen a feminista kritikai irodalom

szociobiológia alapjait és programját ma is elfogadja, csak más tudománynevet és megengedőbb retorikát használ, látszatengedményeket tesz a kultúra hatásának elismerésével, a szólamok szintjén beépítve a társadalomtudományok oldaláról megfogalmazott kritikát. Ezt az állítást Berezkei 3 könyve elemzésével, szövegszerűen máshol bizonyítom.¹⁰ A biológiai imperializmus programja valójában tovább folytatódik, kiterjeszkedik az etikára, antropológiára.¹¹ Ez annál is inkább megdöbbentő, mivel a bekebelezett tudományok felfogása megcáfolja a hódító elmélet alapítziseit, csak vagy „nem veszik észre” vagy jelentéktelennek nyilvánítják az ellentmondásokat köztük és az evolúciós pszichológiai, de alapvetően továbbra is szociobiológiai alapfeltevés között. Röviden szólva a biologizáló, evolucionista magyarázat elvesztette meggyőző erejét, semmitmondóvá hígult (ti. egy-egy jelenségnek, viselkedésnek lehetnek biológiai és/vagy társadalmi-kulturális okai is). Az elmélet túlzott kitágítása, mindent felfaló igyekezete használhatatlanná tette azt.¹² A tudomány az új, evolúciós magyarázattal sem jutott tovább, mint ahol megjelenése előtt volt, amikor a biológiai tudományok és a humán tudományok, ill. magyarázataik diszjunkt paradigmákként kiegészítették egymást. Ma is az a kívánatos, hogy kölcsönösen korlátozzák érvényességi körüket: ezt a humán tudományok inkább képesek megtenni és természetesen a természettudományok komolyabb művelői is.

(2) Filozófiailag az új, átfogónak szánt evolúciós tudományt két szempontból tartom igen problematikusnak, korszerűtlennek. Egyrészt a platonista ontológiát, episztemológiát újítja fel a biológiai magyarázat szintjén. Ugyanis a viselkedés rejtett mélystruktúráira való hivatkozás nem más, mint az elrejtett (nem látható), változatlan lényeg és változó felszín (jelenségek) dichotóm ontológiája, ahol a platóni ideának a biológiai természetünk felel meg, a kultúra, társadalom meg a változó felszín megfelelője. (Vagy mindez az *essentia-existentia* megkülönböztetésnek is megfeleltethető). Az SZB/EP szemléletét nevezhetjük esszencialistának, ill. biológiai deterministának, ami a redukcionizmus egyik formája. A 20. századi filozófia nagy része túllépett a lényeg-jelenség, test-lélek tradicionális dichotómiáin. b. Másrészt ez az újnak deklarált evolúciós tudomány egy

– nálunk a *male-stream* tudomány művelői ezt többnyire megengedhetőnek tartják – ellentétben a nyugati tudományos diskurzusok mai művelőivel.

¹⁰ Vö. 1. jegyzet, készülő kézirat

¹¹ Berezkei Tamás újabb könyvei közül az általam nem elemzett *Az erény természete* című (Budapest: Typotext, 2009) példázza ezt, melynek lappangó evolucionizmusát Szakadát István kritizálta recenziójában (ld. *Buksz* 2009 (21/3), 226-233.)

¹² Ezt már A. Giddens több évtizede megállapította (Giddens 1984), mások is teszik, sokan a feminista kritika szempontjából, de általános érvénnyel (Bleier, Longino, Haraway stb.)

mindent átfogó, egységes rendszer régi ideálját melegíti fel. Mindkét vonása a 20. századi filozófiához képest korábbi tudomány szemléletet képvisel. Bár nem gondolom, hogy a filozófiai gondolkodás lineárisan fejlődik, de nem negligálható a 20. századi filozófia hozadéka (fenomenológia, a tudomány társadalmi konstrukcionista felfogása).

b. A tudományok hatalmi stratégiái: névcsere, szövetségek, könyvkiadás monopolizálása

Érdeemes a tudományok elméletek hatalmi stratégiáit is szóba hozni, hiszen nem a tiszta tudományos érdem, igazság és objektivitás játszik egyedül szerepet egy-egy elmélet elterjedésében, sikerességében, mivel a hatalmi viszonyok a tudományos diskurzusokba, intézményekbe is beépültek. Ez a humán tudományok művelői számára ismert nézet, a tudásszociológia, Foucault és mások művei alapján. A természettudományok ill. az őket mintának tekintő evolúciós elméletek ezt nemigen veszik tudomásul, vagy egyenesen tagadják. A feminista filozófia, tudományelmélet talán az elsők között volt, amely a természettudományok, főleg a biológiai tudományok férficentrikus, hatalommal telített elméleteit kritizálta: Anne Fausto-Sterling, Ruth Bleier, Ruth Hubbard, Helen Longino, Donna Haraway és mások. E feminista tudománykritikák közül csak Donna Haraway három írása olvasható magyarul (1994, 1998, 2005).

A szociobiológia a hetvenes évek közepén indult, az ambiciózus wilsoni programmal (Wilson 1974), mely a nagy szintézis vízióját fogalmazta meg, a humán tudományok biológia által való helyettesítéséről. E szerint a természet és kultúra egységes biológiai magyarázó elméletben kezelhető, a természetes kiválasztódás darwini evolúciós elmélete keretében.¹³ Wilson rovarkutató volt, az élővilág fajainak fejlődésére nyilván helytálló magyarázatot alkotott, de tudásának korlátai nem akadályozták a magyarázat univerzalizálásában. Természetesen későbbi műveiben a vehemens kritikák hatására ő is óvatosabban fogalmazott (ld. Geng). Darwin sem volt társadalomtudós, de szerényebb volt Wilsonnál és ő csak az ember kialakulását, az élőlények fejlődésében való helyét, leszármazását akarta magyarázni, még hozzá a nemmel/szex-szel való viszonyában (*The Descent of Man and Selection in Relation to Sex*). A szociobiológia a wilsoni szintézis beharangozása óta eltelt évtizedekben részben vagy látszólag feladni kényszerült nagyigényű programját — nyilván az erőteljes társadalomtudományi kritikák hatására — és nevet váltott: evolúciós pszichológia néven szerepelt ezentúl (Lakatos 162-188) és szövetségeket

¹³ Ld. Lakatos elemzése a 20. sz. eleji szociáldarwinizmustól az evolúciós pszichológiáig i.m. 162-184 a teljesítmény mérlege (öszönelmélet felújítása), sikerének titka (többek között a konzervatív korszak, a szociológia válsága) 188 kk.

talált a viselkedéstudomány/etológia egyik tagozatában, a humánetológiában, majd a kognitív tudományok terjedésével azokban is. Ennek az együttműködésnek, hatalmi stratégiának magyar példája a *Lélek és evolúció* című tanulmánykötet,¹⁴ melyet egy etológus, Csányi Vilmos, és két pszichológus, Pléh Csaba és Bereczkei Tamás szerkesztett. Pléh Csaba a kognitív tudományokat hozta a kötetbe, Bereczkei Tamás pedig személyében is képviseli a tudományos címke cserét ti. korábban a szociobiológia követőjének vallotta magát (Bereczkei 1991), majd a következő másfél évtizedben ő lett az evolúciós pszichológia legismertebb magyar tekintélye (Bereczkei 1998, 2003, 2009, 2012). *Evolúciós pszichológia* című 2003-as könyve az egyetemeken a pszichológusképzésben kötelező tananyagává vált, a könyvkiadásban is szinte egyedül képviselt nézet. Az utóbbi évtizedekben az irányzat számos képviselőjének művét fordították le magyarra, főleg a Typotex Kiadó kiadásában jelentek meg, pl. Wilson és Dawkins számos könyve, Barash (1980), Geoffrey Miller (2006), stb. Ez önmagában nem lenne probléma, ha tőlük eltérő, kritikus felfogást képviselő műveket is kiadnának, de így a tudományos elméletek egyoldalú képét mutatják.¹⁵ Ma az evolúciós előnevű tudományok valószínűleg meg a wilsoni tudománygyarmatosítási programot: van evolúciós etika, antropológia stb., melyek a tradicionálisan a filozófia részét képező régi és új tudományok átfazonírozását végzik egy általános, immár evolúciónak nevezett elmélet keretében. Maga Bereczkei is ezt a programot követi, ha művei sorrendjét nézzük.

A mai, immár evolúciónak nevezett szociobiológiai elméletek az ökológiával, ökológiai antropológiával és a kulturális antropológiával, kulturális ökológiával kapcsolódnak össze, bennük találnak hatékony szövetségesekre, melyek tekintélyével, legitimáló szerepével élnek vagy visszaélnek. A biológiai tudományok között az agykutatás is potens szövetséges, egyik közkedvelt evolúciós toposz a modern koponyánkban rejtőző kőkorszaki agyról szól. A férfi és női agy különbségének evolúciós magyarázata még ennél is népszerűbb:¹⁶ a térorientációért, térbeli

¹⁴ Egyébként a kötetben kritikus tanulmányok is vannak, melyek nyíltan rámutatnak az EP program problémáira (pl. Káldy, Bárti írásai). Bereczkei óvatos megfogalmazásai is gyakran utalnak az EP-n belül különböző felfogásokra („egyesek” „mások”).

¹⁵ Ha nagyon keressük, mégis megtalálhatjuk fordításban a kritikát, bár az őket tartalmazó kötet címe nem túl informatív. Sandra Lipsic Bem. *A biológiai esszencializmusról* című (Kende, Vajda. 2008. 147-199) és Johannes Keller. *A gének, amelyekben bízunk: a pszichológiai esszencializmus biológiai komponense* című (i.m. 199-235) Judith Friedlaender írása „Szociobiológiai vita az Egyesült Államokban” in: Biczó é.n. Ez a kötet egy amerikai szöveggyűjtemény fordítása, rövidített tanulmányokkal, szerkesztői megjegyzésekkel!

¹⁶ Számos könyvet találunk hozzá minden könyvesboltban: pl. Moir, Baron-Cohen, G. Miller műveit.

eligazodásért felelős agyközpontok a férfiaknál fejlettebbek, míg a beszédkészségért felelős régió a nőknél erőteljesebb.¹⁷ A génkutatás területéről Dawkins önző gén elmélete (1976) már kezdetektől része volt a szociobiológiai programnak. Azóta azonban ezt az egyoldalú nézetet sokan visszautasították (pl. Boyd, Richerson). Bereczkei (1999) már első művében sem tagadta a kultúra formáló erejét. Azóta talán a művelt közgondolkodásban is meggyökerezett az a nézet, hogy nem lehet semmilyen emberi viselkedésért egy gént okolni (pl. a homoszexualitásért, kövérségért stb.), bár a populáris médiában még tartja magát ez a tudománytalan 'magyarázat'. A genetikai elmélet pedig már epigenetikai fázisában tart, ti. egyre több kutatás igazolja, hogy a szerzett tulajdonságok is öröklődhetnek.

A hatalmi viszonyok a tudományos tekintély hordozóin, professzorokon és tanszékeken keresztül intézményesülnek és anonimizálódnak, hogy aztán kutatási projekteken, ösztöndíjakon keresztül vonzzanak pénzeket és ifjú kutatókat bizonyos tudományos elméletek, műhelyek köré. Ezáltal megnövelik azok társadalmi súlyát, tekintélyét és negligálják más tudományos nézetek, magyarázatok igazságait. Egy angol szociológusnő, Hilary Rose egy konkrét példán bemutatta a pénzügyi támogatás meghatározó szerepét a szociobiológiai nézetek elterjesztésében (Rose 112-116).¹⁸ Nálunk a könyvkiadásban ezen nézetek szinte monopóliumot élveznek, fordításokban¹⁹ és magyar szerzők (részben Bereczkei tanítványai) műveiben. Manapság a kulturális relativizmus vádjával a humán tudományok felfogása kerül háttérbe, melyek a történeti változékonyság, a társadalmi hatások meghatározó voltát hangsúlyozzák. A humán tudományok alapvető kulturális-konstrukciós felfogásában osztoznak a feminista és gender elméletek, ők is az új biologizmus (Cameron 2009)²⁰ e hatalmi térhódításának kárvallottai, hiszen a sex/gender megkülönböztetés éppen a biológiai determinizmus visszautasíthatóságát volt hivatott lehetővé tenni. A feminista-elméletekkel együtt lassan a humán tudományok egésze is a háttérbe szoruló tudományok közé kerül, egyre kevesebb társadalmi

¹⁷ Vö. Bereczkei 1998, 111. Kritikát hozzá ld. a az agykutató Steven Rose. „Escaping Evolutionary Psychology” in: Hilary & Steven Rose szerk. *Alas, Poor Darwin*. (Vintage, 2001, 247-266.)

¹⁸ A Rockefeller Foundation a London School of Economics-on létrehozta a szociobiológiai tanszéket, majd a kilencvenes évek a az evolúciós pszichológiai kutatásokra egy új központot. (H. Rose 2001, 112-115)

¹⁹ L. Cosmides, J. Tooby, és D. M. Buss két írását a *Lélek és evolúció* (Budapest: Osiris, 2001) kötet tartalmazta, valamint magyar empirikus kutatásokból néhányat, melyekhez azóta több külön kötet társult, pl. *A lélek eredete. Bevezetés az EP-ba*. szerk. Bereczkei Tamás és Paál Tünde (Budapest: Gondolat, 2010)

²⁰ A Deborah Cameron által javasolt terminus (Cameron 2009) az Új biologizmus.

elismerést és kutatási támogatást kapva. Természetesen egy elmélet, irányzat tekintélye a közvélekedés, a társadalom szemében, mint a tudományos igazság, érvényesség objektivitása jelenik meg. A tradicionális tudományfogalom erősen pozitivista, a természettudományokat tekinti komoly, kemény tényekre, tesztekre alapozó tudományoknak, míg a humántudományok e felfogás keretében lágynak, kevésbé komolynak számítanak.

III.c. Az áltudományos bestseller: Szendi Gábor és a Nő

Szendi Gábor népszerű bestseller-író, forgatókönyvíró, emellett több diplomával is rendelkezik, egyetemi kutatói állása volt és gyakorló pszichoterapeuta. Az utóbbi időben szinte menetrendszerűen évente publikál: az agyban lévő Istenről, egy új, paleolitikus keresztelt diétáról és a Nőről (rögtön kettőt is), korábban a depresszióról, stb. Minden könyv megtalálja olvasóit, az ő könyvei szép eladási számmal dicsekedhetnek. Miért van vele bajunk? Itt kizárólag a szex és evolúció témájához kapcsolódó két könyvével foglalkozom. (A paleolit diéta ötlete ugyanarra az evolúciós alaptézisre alapul, amely ugyan alaptalan, de a diéta ettől még beválhat!) Három fő problémám van az ilyen típusú könyvekkel, konkrétan az ő könyveivel.

- Tudósként elfogadhatatlannak tartom a tudományos népszerűsítés álcája alá rejtőző egyoldalúságot és elfogultságot (ti. a szociobiológiai alapszeme iránt).
- Nőként és feministaként veszedelmesnek tartom a Nő iránti csodálat, elismerés álcája alatti manipulatív ellenszenvet a tradicionális női szereptől eltérő nők iránt (feministák, szőrös lábú leszbikusok). Léteznek ugyan a nők egyenjogúságát expliciten tagadó nézetek is, ezek a szexista pamflet műfajába tartoznak, nem érdemes velük komolyan foglalkozni. A pozitív diszkrimináció látszatát kelteni – még hozzá tudományos, evolúciós alapon – nem több manipulációnál, hatásvadászatnál, amely az által akarja kisajátítani a nőmozgalmak, a feminizmus eredményeit, hogy eltúlozza azokat (ti. a nők nem csak, hogy vannak olyan jók mint a férfiak, hanem sokkal jobbak!), és ezáltal ki akarja fogni a szelet a vitorlájukból és az ellentétébe fordítja törekvéseiket. Szendi a női egyenjogúság híveire is kacsintgat, de ugyanakkor a magyar közgondolkodás feminizmusellenes előítéleteire is rájátszik! Ráadásul mindezt az elfogulatlanság, tudományos objektivitás tekintélyére támaszkodva adja elő, visszaélve a tudomány tekintélyével (vö. lent részletesen).

- Gyűlöletbeszéd: hangneme, stílusa lejáratozó, gyűlölködő, de ezt szellemeskedő, olvasmányos köntösbe csomagolja. Szendi – sajnos – kifejezetten jól ír, ezért hatása egyenesen lehengetlő: a tájékozatlan, de tanulni vágyó olvasók, nők és férfiak lépre mennek, hacsak nem háborodnak fel és utasítják vissza a gúnyos lekezelést (-- akkor viszont feministaként kerülnek pellengérré).
- Politikai-morális üzenete elfogadhatatlan a mai egyenlőségelvű társadalomban nőknek és férfiaknak egyaránt. Az üzenet igen egyszerű: nők, fogadjátok el a természet elrendelte szerepeket, hiszen minden értetek történt az evolúcióban, ti vagytok az alapvető nem, a férfi csak gyenge másodpéldány, ezért legyetek elnézők iránta, mint egy tökéletlen gyermek iránt, hiszen nem tehet róla hogy az! Ti, férfiak is fogadjátok el a nő elsőbbségét, a jó anyai szívére, gondoskodó voltára appelláljatok! Ez a üzenet a konzervatív felfogásúaknak biztosan tetszik (Lakatos elemzése szerint az USA-ban), a haladóknak, liberális konzervatívoknak, demokratikus elveket vallóknak biztosan kevésbé, sőt lehet, hogy ők egyenesen visszataszítónak tartják.

Nem a politikai-morális üzenet a fő probléma, hiszen sokféleképpen látjuk a világot, hanem a tudományos látszat, a tudományos igazság tekintélyének kihasználása, a nagyon is vitatható, egyoldalú nézetek propagálására.

Lássuk ezeknek az állításoknak a rövid demonstrálását.

1) *A tudományos ismeretterjesztés látszata*

Szendi valahai kutatói képzettsége következtében (a SOTE Magatartástudományi Intézetében is dolgozott) jól eligazodik ebben a tudományban: rengeteg új és régebbi kutatást, kísérletet ismertet, a mű végén közel 20 oldalt tölt meg a hivatkozott művek jegyzéke, mint egy tudományos műben. Mindezt még érdekesen is, helyenként humorosan meséli el. A probléma a tendenciózus válogatás, az objektivitás hiánya: mint a Tudomány egy és univerzális igazságát ismerteti olvasóival. Az evolúció elmélete nevében beszél, annak kétségbe vonhatatlan igazságait, a természetes kiválasztódás alakulását ismerteti. Ebben mindenestre alaposan eldobja a sulykot: a genetika tudományára, pontosabban a kromoszómákra hivatkozva azt állítja, hogy a nő az alapvető vagyis a domináns nem: az XX kromoszómához képest a XY a mutáció, a férfi a defektus, a gyengébb variáció. Az evolúció a nő felemelkedését és tündöklését mutatja, a férfi a kiveszőben lévő, halálraítélt nem (a mai férfiak tudattalan félelmeire játszik rá). Ezt ugyan a szociobiológia még álmában sem gondolta a nőről, de az általánosítás módszere az övé: a mai civilizációtól visszafelé az ivaros szaporodásig egységes magyarázatot kapunk, természet és kultúra egységes

elvek alapján működik (ld. Wilson). Ugyan a társadalomtudományok nem észlelték a nőuralmat, hanem éppen a patriarchális berendezkedés általános voltát konstatálták (pl. Levi-Strauss, Bourdieu), de Szendi szerint ez csak a megtevesztő látszat, valójában mindig is a nők uralkodtak a férfiakon.

2) *„Mindig is a nő uralkodott!”*

Hogyan képzeljük el ezt? A férfiak ti. versengenek egymással a Nőért, aki királynőként párt választ magának közülük. „A Nő az evolúció motorja... körülötte forog minden, ő dönt.” (94-95), továbbá: „a gyári alapbeállítás: nő”(11) ti. a megtermékenyült petesejtből nőnemű magzat lesz, ha nem éri egy bizonyos hormonhatás. És mi a helyzet a férfival? Válasz: „a férfi a nő lebutított verziója” (10). Világos, hogy a férfi génjeinek továbbörökítését így a nő dönti el (meg a sajátját is). Az alapgondolat Geoffrey Millertől származik (Miller 2006). Egy lépéssel tovább már a történelemtől állítja a szerző, hogy azt „mindig is a nők irányították – az ágyból” (214). Régi gondolat ez új köntösben: a jól ismert „szürke eminenciás” érv. Többek között Rousseau látja úgy 1760-as években, *Emil* című művében, hogy valójában a nők irányítják a férfiakat – minden ellenkező látszat ellenére – mert a férfiak nem tudnak ellenállni a női vonzerőnek. De nézzük meg egy kicsit Szendi ’nagy dobását’: A Nő, mint az eredeti, tökéletes nem és a férfi, mint a tökéletlen, félresikerült! Eredeti, meghökkenítő gondolat – de csupán egyszerű megfordítása az évezredekig uralkodó nemi hierarchia magyarázatának! Mint tudjuk, Arisztotelész ’fedezte fel’ a társadalmi hierarchia (férfiuralom) természeti okait: a tökéletes, egészséges emberi magvakból a férfiak keletkeznek, míg a hibásakból nők, a nő félresikerült férfi (*De generatione animalium*). A társadalmi-politikai berendezkedésben is az a helyes, ha a kiválóbb (a férfi) uralkodik és a kevésbé jó pedig neki van alárendelve (polisz-oikosz hierarchiája). Az uralkodó Nő gondolata mélyén feltehetőleg mai tudattalan férfifélelmek munkálnak: az erős nőtől, a gyermek életében mindenható Anyától való félelem. Kende Hanna elemezte ennek a korai mítoszokban is megragadható formáit. (Joó 2011)

A szerző nagyívű elméletét a genetika és a viselkedéstudomány, evolúciós pszichológia tekintélyével való visszaélésen kívül saját pszichoterápiás praxisából vett esetekkel demonstrálja. Ezáltal szakmai tekintélyével él vissza mintegy eseteivel (pácienseivel) bizonyítja, hogy igaz, amit tanácsol. Nyilván sokféle páciense van, semmi akadály, hogy tetszése (feltevése) szerint válogasson közülük. Mit is tanácsol a szakértő, a terapeuta Szendi?

3) *Szendi manipulatív tanácsa a nőknek*

Azt tanácsolja nekik (nekünk), hogy legyenek egy kicsit „nőiesebbek” (öltözködjenek jobban, legyenek szexik) és akkor megoldódnak párkapcsolati problémáik, a meddőséget is beleértve. Vagyis illeszkedjenek bele a fennálló rendbe, a tradicionális nemi szerepekbe. Az elrettentő példák között az öntudatos, önálló nők, mint „maszkulinizálódó,” magányos, gyermektelen nők jelennek meg, és természetesen a feministák mint bűnbakok. Olcsó eszközökkel rájátszik a Magyarországon a feministákat övező előítéletekre, negatív sztereotípiákra: ők a férfiasan agresszív, csúnya, sőt szőrös lábú nők. Ugyanakkor az erős nő éppen, hogy megfelelné a Szendi vizionálta Nőnek, aki az evolúció alapja és csúcsa: aki tündököl és uralkodik. De ne keressünk logikát, Szendinek épp az a baja a modern, önálló nőkkel, hogy erősek, és ezért férfiasak, vagyis nem igazi nők. Bár az evolúciósan erős (igazi?) Nő mellett szegény férfit a kihálás fenyegeti Szendi szerint: ütős alcím „a halálraítélt férfi” (22). Szegény férfiak! Mit tehetnek a nők, ha nem akarják, hogy kihaljanak a férfiak? Szendi tanácsa ez: Ti, nők, ti vagytok úgy is az evolúció csúcsai (*captatio benevolentiae*), ezért legyetek elnézőek a gyenge, hibás férfinemmel és hagyjátok meg neki bugyuta játékait, a focimeccsek bámulását a TV-ben, a sörözést stb! Vagyis bánjatok úgy vele, mint felnőtt a gyerekkel, és közben végezzétek a tradicionális munkátokat otthon is és a munkahelyen is (miközben ő újságot olvas, hiszen másra ügyse jó), mert ti vagytok az erősebb nem! Ti mindent kibírtok!

Az ajánlat sajnos sokaknak tetszik! Megfelel a tradicionális és a magyar közgondolkodásban ma is továbbélő szemléletnek, családi, nemi munkamegosztásnak. Az utóbbi évek szociológiai felmérései azt a szomorú eredményt mutatták, hogy Európában a magyar nők értenek a leginkább egyet a tradicionális családi munkamegosztással – és persze a férfiak is, hiszen nekik előnyös, hogy több szabadidejük és kevesebb munkájuk van otthon, mint a feleségeknek, nőknek. De miért fogadják el a nők is, mikor ez hátrányos nekik? Többek között azért, mert ilyen könyvek, mint Szendié, „tudományosan” igazolják, hogy mindez természeti szükségszerűség, evolúciósan bevált női(es) stratégia, amellet a mai magyar társadalom ezt várja el és ezt ismeri el.

A következő könyv az előzőnek egy újrahasznosított változata, kiegészítése *A nő élete. Mit hoz a jövő?* című, 2012-es kiadás. A jövő perspektívája fenyegető, bár ugyanakkor nem tudjuk, mit hoz. Bizonyos nőtípusok léte és elszaporodása Szendi terápiás praxisában azonban aggasztó – Szendi szerint. E nők közös jellemzője a boldogtalanság, hiszen ezért is járnak terápiára. Ezek: a fogamzásgátló nő, később a szerző meddőségi pszichoterápiás szakrendelésén találkozunk vele, a gyermektelen nő, a magányos nő, a maszkulin(izálódó) nő, és a Lolita. A könyv Lolitával kezdődik, hiszen az igazi bestseller-író tudja, hogy ez új jelenség, mindenkit

érdekel. A továbbiakban a fenyegető és ugyanakkor boldogtalan nők sorához csatlakozik a szép nő, a nagymama, a férfi-nő barátság örökzöld témája és a legvégén látunk egy változó apát is (akinek azért örülhetünk)! Ezt a könyvet is egy 18 oldalas tudományos hivatkozás-jegyzék, bibliográfia zárja, hiszen tudományos ismeretterjesztés látszatába burkolja a funkcionális meddőségi szakrendelésen terapeutaként szerzett tapasztalatait, ahogy előző könyveiben tette.

A női szépség evolúciós értelme

A szociobiológia legnépszerűbb téma a női szépség evolúciós értelmezése (a korábbi könyvben is szerepelt). Igen egyszerű az állítás: a fiatalság, szépség a termékenység ígérete, amelynek a géneik reprodukciójában érdekelt férfiak nem tudnak ellenállni, ezért poligám a férfi! Mit is jelent az evolúciósan kiválasztódott 'szépség' női vonzerő? Gömbölyű testi formákat, a híres derék-csípő arányt, ti. a *Playboy* felmérés alapján ez 0,7, és az arcban is a kerek forma a 'szép': ezek jelzik a férfi számára a sikeres reprodukció esélyét. Ezért vonzódnak a férfiak ilyen formákhoz, ezért a jelzésért tartják szépnek az ilyen formákkal rendelkező, értelemszerűen fiatal nőket (a korrallal csökken a női termékenység, a bőr feszességével együtt). Lakatos László szociológiai kritikájában elemezte ezt a népszerű magyarázatot, amely a *Playboy* statisztikára épül. Örökzöld téma az öregedő férfiak fiatal nők iránti leküzdhetetlen vonzódása, a csapodár férfiszív, a magazinok 5-10 évente visszatérő címlapsztorija. (Wright) Természetesen a nők gazdag, tekintélyes férfiak iránti vonzódása sem a nők alacsonyabb társadalmi státuszával és alacsonyabb jövedelmével függ össze — nem! A nők evolúciósan kiválasztódott, sikeresnek ítélt szexuális stratégiája, hogy erős hímet keresnek, aki meg tudja védeni őket és gyermekeiket a vadonban, vagyis biztonságot ad. Ez az 'erős hím' a mai társadalomban inkább gazdag, híres, esetleg öregedő milliomos képében jelenik meg, ami az elmélet híveinek nem okoz problémát (bogatellizálható). A fiatal titkárnő és az öregedő főnök románca, ha evolúciós szükségszerűséget magyarázunk bele, mindkét fél számára megnyugtató, hiszen nem tehetnek róla és ellene, ha az evolúció a felelős érte és nem ők! A férfiak morális felmentést kaphatnak öregedő feleségük fiatalra cseréléséhez és a nők fiatalságuk vagyona való átváltásához, hiszen ők elsősorban biztonságot keresnek, nem szexet.

A szépség fogalmának a kerek formával, szimmetriával való azonosítása különösebb cáfolatot sem érdemel, hiszen minimális történeti ismeret elég ahhoz, hogy felfedezzük változó voltát, valamint a köznapi tapasztalat is igazolja a szépség sokféleségét, szubjektív voltát. (Ld. Naomi Wolff *A szépség-mítosz* című könyvét). A mai plasztikai sebészet lehetőségei

pedig bármilyen szép formát kívánság szerint piaci áron előállítanak. A vonzó külső látszata becsapja az evolúciós jeleket keresőt! Akkor meg mire is jó a SZB/EP elmélet? Lényegében alaptalan, téves, jó esetben csak bizonyíthatatlan – nem tudjuk pontosan egy-egy jelenség magyarázatánál, hogy biológiai vagy kulturális okai vannak. Ezzel visszatértünk a tudomány szintjére. Nem feltétlenül kellene egy bestsellernek tudományosan helytállónak lenni, de Szendi ragaszkodik ennek látszatához. Ezért kell komolyan vennünk, mert visszaélt a tudomány és a szakmaiság (a terapeuta szakma) tekintélyével.

Felhasznált irodalom

- Angier, Natalie. 1999. *Woman. An Intimate Geography*. Boston: Houghton Mifflin Company.
- . 2001. *A nő intim földrajza*. Ford. Ladányi K. Budapest: Magyar Könyvklub.
- Beauvoir, Simone de. 1971. *A második nem*. Ford. Görög L., Somló V. Budapest: Gondolat.
- Berezkei, Tamás. 1991. *A génektől a kultúráig. Szociobiológia és társadalomtudomány*. Budapest: Gondolat.
- . 1998. *Belénk íródott múlt. Evolúció és emberi viselkedés*. Budapest: Dialóg.
- . 2003. *Evolúciós pszichológia*. Budapest: Osiris.
- . 2009. *Az erény természete*. Budapest: Typotex.
- Berezkei Tamás, Csányi Vilmos, Pléh Csaba, szerk. 2001. *Lélek és evolúció. Az evolúciós szemlélet és a pszichológia*. Budapest: Osiris.
- Biczó, Gábor szerk. 2003. *Antropológiai irányzatok a 2. világháború után*. Debrecen: Csokonai.
- Bleier, Ruth. 1999. *Science and Gender. A Critique of Biology and Its Theories on Women*. New York: Teacher College Press, Columbia.
- Boyd, P. Richerson, szerk. 2005. *Not By Genes Alone: How Culture Transformed Human Evolution*. Chicago: University of Chicago Press.
- Cameron, Deborah. 2007. *The Myth of Mars and Venus. Do Men Really Speak Different Languages?* Oxford: Oxford University Press.

- . 2009. „Sex/ gender, language and the New Biologism” in: *Applied Linguistics*. Oxford: Oxford University Press.
- Changeux, Jean-Pierre. és Ricoeur, Paul. 2001. *A természet és a szabályok*. Budapest: Osiris.
- Fox- Keller, E. és Longino, H. szerk. 1996. *Feminism and Science*. Oxford: Oxford University Press.
- Geng, Viktor. Naturalista hiba vagy az inverzió álrühás formája? In Kertész G. & Paksi D. (szerk.) *Emergens evolúció*. Budapest: L'Harmattan, 217-251.
- Gowaty, P. Adair szerk. 1997. *Feminism and Evolutionary Biology Boundaries, Intersections and Frontiers*. New York: ITP, Chapman and Hall.
- . 1997. „Sexual Dialectics, Sexual Selection and Variation in Reproductive Behavior.” In Gowaty, P. Adair (szerk.) *Feminism and Evolutionary Biology Boundaries, Intersections and Frontiers*. New York: ITP, Chapman and Hall, 351- 385.
- Grosz, Elizabeth. 2004. *The Nick of Time. Politics, Evolution and the Untimely*. Durham: Duke University Press.
- . 2011 *Becoming Undone. Darwinian Refections on Life, Politics and Art*. Durham: Duke University Press.
- Haraway, Donna. 1994. *A szituációba ágyazott tudás*. Ford. Zentai V. In Hadas (szerk.) *Férfiuralom: Írások nőkről, férfiakról, feminizmusról*. Budapest: Replika.
- . 1998. „A virtuális tükör az új világrendben.” In Drozdik O. (szerk.) *Sétáló agyak*. Budapest: Kijárat.
- . 2005. *Kiborg kiáltvány*. Ford. Kovács Á. *Replika* 51/52
- Joó, Mária. 2011. „Recenzió Kende Hanna: *A kisemmizett férfinem c. könyvéről*.” *TNTeF* 1:2, 201-209.
- Kende A. és Vajda R., szerk. 2008. *Rasszizmus a tudományban*. Budapest: Napvilág.
- Kertész G. és Paksi D, szerk. 2013. *Emergens evolúció*. Budapest: L'Harmattan.
- Lakatos, László. 2008. „Biológiai imperializmus.” In Némedi D. (szerk.) *Modern szociológiai paradigmák*. Budapest: Osiris, 157- 203.
- Pléh, Csaba. 2011. „Darwin és a pszichológusok: a darwini gondolkodásmód változatai, feszültségei és maradandó hatása a pszichológiában.” In *A lélektan a kultúra útján*. Budapest: Kairosz, 143-167.

- Miller, Geoffrey. 2006. *A párválasztó agy. A párválasztás szerepe az emberi agy evolúciójában*. Budapest: Typotex.
- Tang-Martinez, Zuleyma. 1997. „The Curious Courtship of Sociobiology and Feminism: A Case of Irreconcilable Differences.” In Gowaty, P. Adair (szerk.) *Feminism and Evolutionary Biology Boundaries, Intersections and Frontiers*. New York: ITP, Chapman and Hall, 116-150.
- Wilson, Edward O. 1975. *Sociobiology. The New Synthesis*. Cambridge: Belknap Press.
- Wright, Robert. 1994. „Our Cheating Hearts.” *The Time Magazine* (Oct. 19).